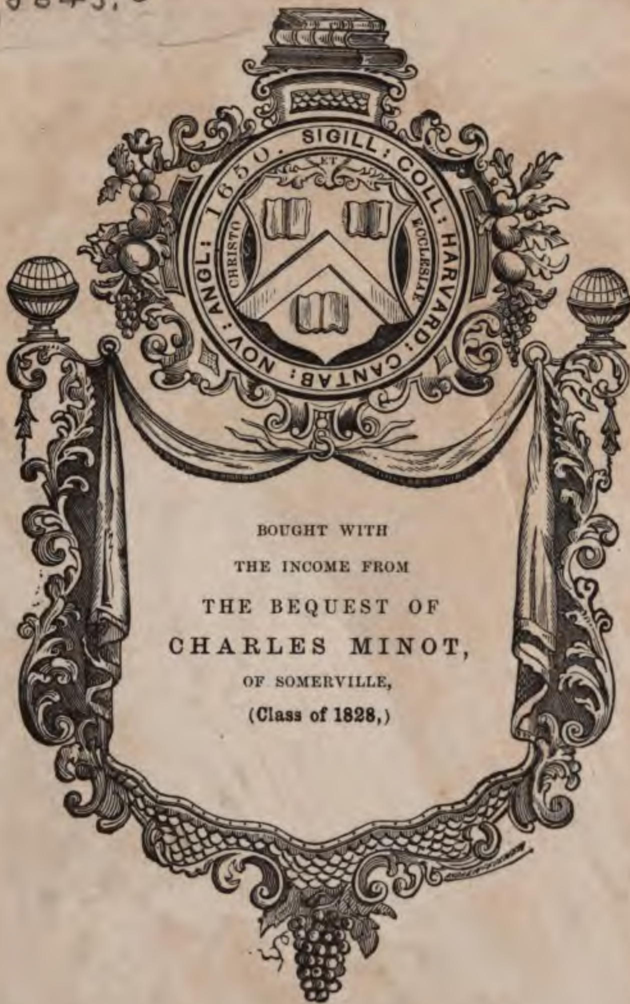

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE

Universitets-Jubilæets danske Samfund Nr. 18.

EN KRISTELIG UNDERVISNING

OM

SKRIFTEMÅL OG SAKRAMENTET

TRYKT I MALMØ 1531.

PÅ NY UDGIVET

VED

C. J. BRANDT.

FOR UNIVERSITETS-JUBILÆETS DANSKE SAMFUND.

KJØBENHAVN.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1884.

1884. Feb. 11,
Minot Fund

Den unge Bogtrykkerkunst kom den tyske Reformation vel til pas, og blev da også flittig benyttet af Luther og hans Medarbejdere mod det gamle, der burde afskaffes, og for det nye, der skulde frem. I begge Retninger måtte Pressen også hos os gjøre Tjeneste, og måtte man, lige i Begyndelsen, ty til Udlandet for at få reformatoriske Skrifter trykte, så blev der dog snart (1528) både i Viborg og Malmø sat Presser i Gang, og særlig i den sidstnævnte By udfoldedes der en sådan Virksomhed, at Povl Helgesens tordensvangre Pen gav Staden Titel af »de frafaldne Helligbryderes Hule« (*spelunca sacrilegorum apostatarum*). Alene fra Oluf Ulriksens Trykkeri kjende vi 27 Skrifter fra Brydningsårene, dels af polemisk, dels af opbyggeligt Indhold.

Til den sidste Klasse høre tvende Småskrifter, som først i den nyeste Tid atter er komne frem for Lyset: »En nyttelig Bog om Guds Miskundhed og Nåde, Sakrament og Skriftemål«, hvoraf der dog haves yngre Oplag, som har været kjendte[1]), og dernæst det, som her på ny er optrykt: »En kristelig Undervisning og sand Lærdom, hvorlunde hver Mand skal gjøre sit Skriftemål, og Sakramentet annammes«. Intet af dem er tidligere bleven nævnet i Redegjørelser for Literaturen fra Reformations-Tiden, og selv meddele de kun sparsomme Efterretninger om deres Ophav. Dog bære de begge

[1]) Ny kirkehist. Saml. I, S. 673 ff.

Årstallet 1531, samt Mærker på at være trykte i Malmø af Oluf Ulriksen. De fire Bogstaver, hvormed det her på ny udgivne Skrift slutter: *D. M. A. D. 1531* skal læses: Datum Malmogiæ (eller De Malmogia) Anno Domini 1531; og den Ramme om Titelbladet, som begge Bøger har til fælles, vidner både om Byen og Bogtrykkeren. I de fire Hjørner fremstilles de tre nordiske (dansk, norsk, svensk) Våben og et Dannebrog, medens en Engel i det midterste Felt på Fodstykket udstrækker sin højre Hånd over Malmøs Våben, som det blev efter 1437, da Erik af Pommern gav Byen et kronet Ørnehoved til Mærke, i Steden for en Kirke med højt Spir, som den tidligere havde ført. Og af hvilken Bogtrykker i Malmø Bøgerne er trykte, fremgår af, at det Skjold, som samme Engel holder sin venstre Hånd over, bærer Oluf Ulriksens Bomærke, der er kjendt fra tidligere Skrifter, som er udgangne fra hans Presse[1]).

Om deres Forfattere giver intet af de to Skrifter selv nogen Oplysning, og deres Omfang er så lidet, at de frembyde ikke meget til Sammenligning med nogen af Datidens Skribenter. Sonnenstein Wendt, som har bevist sit grundige Kjendskab til den malmøske Reformations Historie og Literatur, har gjættet på, at det førstnævnte af dem kunde hidrøre fra Klaus Mortensen, da det i Sproget ikke har nogen Lighed med de ellers bekjendte Forfatteres, og efter hvad vi véd om ham, synes han ikke at have deltaget i den skriftlige Polemik, men derimod sørgede han for Udgivelsen både af Psalmebog og Messebog, så det kunde vel ligne ham at have udsendt en sådan jævn Oplysningsbog til Menigmands Tjeneste.

Gå vi nu over til at betragte det andet, her atter

---

[1]) se C. Bruun, Den danske Literatur til 1550 (Arsberetn. fra d. st. kgl. Bibliothek, II, S. 32); jfr. Ny kirkehist. Saml. I. S. 674.

fremdragne Skrift fra 1531, da kunde det ligge nær nok at gætte på, at det må være en Oversættelse af et eller andet lille tysk Skrift, efter som der forekommer sådanne Germanismer som »ieg befrycter meg for døden« (A ij^{v} L. 2 f. n.), eller »then forbindelse som ieg haffuer met Christo y sitt blod« (A iiij^{v} L. 6-7 f. n.); men når man kjender den Strøm af tyske Vendinger og tyskagtige Ordformer, der ved Reformationen skyllede ind over vort Skriftsprog, så bevise disse intet, især da det første Udtryk holdt sig længe selv hos bedre Forfattere [1]), og sådanne Forvexlinger som sit for hans ikke er sjældne i Reformations-Tiden, hos Vormordsen, Lavrensen, Tavsen, o. a., også når der ikke forelå nogen tysk Original, som de oversatte efter. På Sprogformen kan derfor intet Bevis bygges, og hvad Indholdet angår, er det ikke andet eller mere, end hvad en af Ordførerne her hjemme godt kunde give af sit eget. Æmnet er jo af dem, der idelig blev behandlet, fordi det angår et af Dagens mest brændende Spørgsmål: hvorledes man skulde komme bort fra, hvad lange Tiders Misforstand og Sløvhed havde forvirret og forvansket, og atter komme til at stå på en sand evangelisk Grund. Den ovennævnte lille Bog »om Guds Miskundhed og Nåde« behandler det samme Æmne, og H. Tavsen havde i Viborg 1529 udgivet »En kristelig Undervisning om Skriftemål og det hellige Sakramente». Derne Bog er gået tabt, men Titelen, der er anført af Terpager [2]), ligger så nær ved vores, at man kunde tænke, denne var et nyt Oplag, der var gjort i Malmø, dersom det ikke udtrykkelig blev sagt, at den var to Ark med otte Folier (Blade), medens denne kun udgjør et Ark med fire Blade, Titelen iberegnet; og havde det ene Ark været brugt til en For-

---

[1]) O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog S. 126—27.
[2]) C. Bruun, II, S. 357.

tale eller andre Tillæg, hvad der dog ikke er Antydning af, var det næppe bleven udeladt.

Det rimeligste er, at dette lille Skrift stammer fra en af Lærerne i Malmø, og Tanken føres lettest til Peder Lavrensen, da Hovedtankerne og selve Udtrykket kjendelig stemmer med hvad vi gjenfinde i hans udførlige Skrift »Malmøbogen« fra 1530 [1]). Dette gjælder nu først selve Opfattelsen af Sakramentets Betydning, der hos Lavrensen tydelig mere hælder til Zvinglis, end den slutter sig til Luthers. Denne vilde ikke have vedkjendt sig en sådan Forklaring: »Sakrament er intet andet end et udvortes Tegn, i hvilket vi skulle blive vis på den Forjæt, Gud os lovet haver, som er hans Nåde, Velbehagelighed og Synds-Forladelse; og disse Tegn ere os en Påmindelse på samme Forjæt« osv. [2]). Fremdeles når der tales om, at »Det ny Testaments udvortes Sakramente eller Tegn, som af Christo ere indsatte, ere kun to, som er Dåb og Christi Bords Delagtighed, Christi Legeme og Blod, når det ædes og drikkes, fordi at disse Tegn bemærke Guds besynderlige Nåde og [vor] Vished på Guds Venskab« osv. — Med sådanne Udtalelser stemmer det, når Svaret på det fjerde Spørgsmål i denne lille Bog (»Hvorfor tager du det Tegn, er ikke Troen nok?«) lyder: »Dette Tegn tager jeg derfor, at jeg skal stærke min Tro dermed, ikke så at jeg tvivler på min Tro; men fordi Gud haver givet mig dette Tegn, ligesom Ordene af sin milde Nåde og Barmhjærtighed at bruge, da vil jeg ikke foragte det.« Det var denne svævende Opfattelse af Sakramentets Betydning, der gav Povl Helgesen Anledning til i hans Modskrift mod Malmøbogen at bemærke: at den Tale om Sakramenterne, som intet

---

[1]) Udgivet af Dr. H. Rørdam 1868.

[2]) Malmøbogen fol. 29v.

selv virke, men kun alene ere Tegn, »der mærker Nåde og virker dog ingen anden synderlig Kraft eller Nåde«, den stred »ikke al som eneste imod Kristendoms Tro og Lærdom, men også imod deres egen Mestere, Morten Luther, der udi det Stykkes Mening haver nu fanget et andet Sind.«[1])

Men for Resten tør man jo af denne Lighed mellem Malmøbogen og denne lille Undervisning i Opfattelse af Sakramentets Betydning endnu ikke med Sikkerhed slutte sig til, at de har samme Forfatter. Thi der var flere end Lavrensen af de flittigste Skribenter i Reformationstiden, der i det Stykke stod den sveitserske Reformator nærmere end den saksiske. Det gjælder måske om de fleste af dem, selv om Chr. Pedersen, ej at tale om H. Tavsen. Men der er mere i den lille Undervisning end dette, som kjendelig minder om Malmøbogen og P. Lavrensens Udtalelse der. Når det således strags i Begyndelsen hedder: »når du kommer nu til Presten eller den du skrifter for«, og siden (A iij nederst): »først Præsten eller den anden du bekjender dig for«, da er det ganske det samme, som P. Lavrensen betoner i sit Skrift: at det ikke behøver at være Præsten, der skal modtage vort Skriftemål, det kan også være pålidelige Lægmænd. Således skriver han fol. 38: »det er dog godt (som vi og her i Malmø gjøre) at vi bekjende os for vise og kloge Præster i Skriften, eller andre forstandige Mænd, når os fejler« osv., og det gjentages: »når vi ere i Bedrøvelse, Sorg osv., at vi gå til forstandige gode Præster eller Mænd, ligesom en syg og såret til en god og vel forfaren Læge«. I Overensstemmelse dermed lyder det også her (A iij): »kjære Broder«, ikke »ærværdige Fader«, e. l. — Og fremdeles når dette Råd er givet og Grundene anførte, hvorfor vi

---

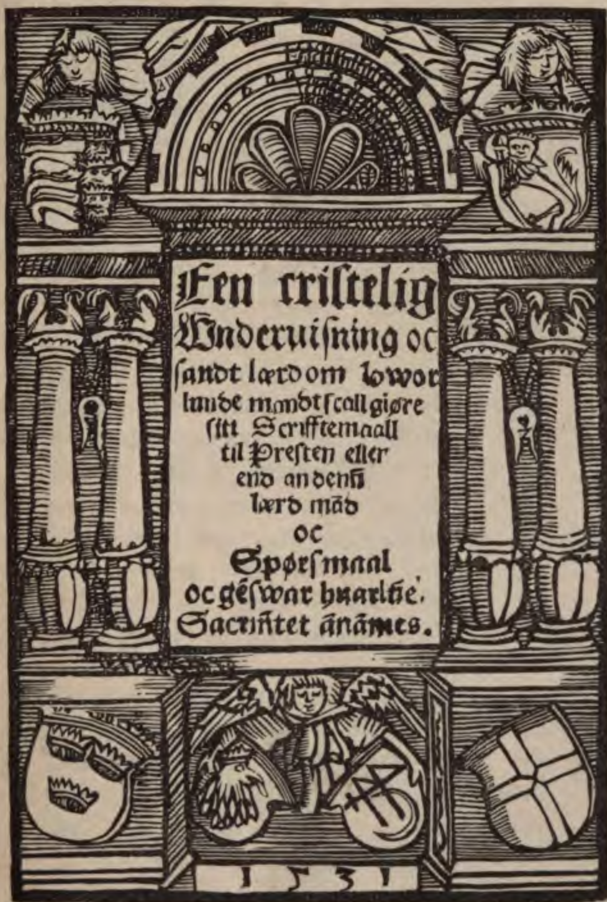
[1]) P. Eliæsens danske Skrifter, I, S. 410.

skulle drages til Skriftemål, for at vor Conscientz [Samvittighed] kan blive rolig, tryg og fredsommelig, da henvises der i den korte Undervisning til Matth. 16 [v. 19] og 18 [v. 16], samt til Joh. 20 [v. 2], for at bevise, at Præsten i Guds Sted kan give os Syndsforladelse efter Christi Befaling og Tilsigelse; men det er netop de samme Steder, Ped. Lavrensen beråber sig på i Malmøbogen (fol. 36 v), når han vil bevise, at vi af Præsterne eller Kirkens Forstandere skal ydmygelig tage Pligt og kristelig Straf uden Knur og Gjensigelse. Med Hensyn til Absolutionens Form henviser begge (Malmøbogen fol. 36 og Undervisningen A iij v), til Matth. 9 [v. 2], nemlig Herrens Ord til den værkbrudne, og de gjengives omtrent ordret begge Steder: »Min Søn, trøste dig [Søn, vær trøstet], dine Synder forlades dig!«

De anførte Grunde er måske ikke tilstrækkelige til at godtgjøre Peder Lavrensens Forfatterskab, men da det blandt de os bekjendte af Samtidens Skribenter ikke ligger nærmere at gætte på nogen anden, kan de i hvert Fald tjene til at støtte Formodningen om, at den lille Bog skriver sig fra hans Hånd. Den er ikke bleven omtalt af ældre Literærhistorikere, da den sagtens hørte til de mange, der fremkom og blev opslidt af den bevægede Samtid, og intet Exemplar findes nævnt i noget Bogkatalog. Først gjennem C. Bruuns: den danske Literatur til 1550 (Årsberetninger fra det store kgl. Bibliothek, II, S. 44 f.) blev det bekjendt, at der bevaredes et Exemplar af den i det kgl. Bibliothek i Stokholm. Ved Bibliothekar G. E. Klemmings velvillige Imødekommen er dette, imod passende Vederlag, bleven overladt Kjøbenhavns Universitets-Bibliothek, og vort Samfund har på en Privatmands Bekostning set sig i Stand til at udgive det på ny, for at omdele det blandt sine Medlemmer.

Kjøbenhavn i Maj 1884.

C. J. Brandt.

Een cristelig
Vnderuiſning oc
ſandt lærdom hwor
lunde mandt ſcall giøre
ſitt Scrifftemaall
til Preſten eller
end andeñ
lærd mād
oc
Spørſmaal
oc gēſwar hwarlūe'
Sacramētet ānāmes.
1531

Ar tw kommer nu til pre
sten/ eller then tw scriffter
fore/ scalt tw saa siæ/ Kiæ
re broder. Jeg wedt wel
oc bekenner for Gud/ att ieg oc myt
gantske leffnidt/ inthet andet er/ en y
delig oc grwffuelig syndt/ Besynder-
lig nagger oc swoffwergiør myn con
scientz/ oc ieg kandt ingelunde wæ-
re til fredtz/ eller haffue roo y mytt
hiærte/ Thet ieg føl y meg Een for-
blindelse oc wantro [1]) Att ieg kand yc
ke fuldkommelige tro Gudtz ordt/
Hwilkidt han giffuer meg faare y
then hellige scrifft/ Jeg kand oc ic-
ke aldeliss sette tro oc laaffue til gud
ey slaa myn liidt hob oc trøst til han
nom/ oc ey forlade meg gantske paa
hanss naade oc miskundhedt.

Jeg kandt oc icke rettelige beken
ne Jesum Christum Gudtz søn wor
herre att wære allene then sande frel
sere/ Jeg føller icke then helligandtz
ildt att wære optendt y myt hiærte

A ij Thi

1) f. wantto.

Thi er then gantske kiærlighedt vd sluctt oc kaald y meg ieg skulle haffwe til Gudt .

¶ Thesligeste kandt ieg oc icke elske myn ieffnchristen som meg selff. oc som ieg wel skulle/ offuer hanss w selhedt/ nødt oc modgang er ieg al drig saa ynkesam. som offuer myn egen/ Men offte forfølger ieg myn broder/ hader hannom/ fortaller han nom/ wdlæggendis hannom til onde hwadt han enthen taler eller giør/ fortryder hanss welfær/ Er han meg naagedt emodt/ tha kandt ieg thett aldri giffue aff myn hwg oc sind/ eller forlade hannom thet aff hiærthet Til vrede oc hastighed er ieg meget snar oc redebon.

¶ Jeg haffuer oc stor tilbøyælighet til girighed/ til vkyskhed/ til alt thet som er emodt gudt/ oc then hellighe scrifft/ ieg befrycter meg vnderstundem for døden oc for hælwide/ fallendis

lendis y misshaab aff then forscric-
kelse ieg haffuer for syndsenss storhet

¶ Nw kiære broder er ieg kommen
til teg om ett gott raad/ att tw vil
le for gudtz skyldt giffue meg naagen
god trøst oc hwgswalelse/ aff then hel
lige scrifft/ Gudtz ordt oc hellige E
wangelio/ paa thet att ieg wdy een
glad oc rolig conscientz/ kand kom
me/ oc myt hiærte kand stille seg til
fredtz Oc ieg saa trøstedt/ motthe
medt een sterck oc fast troo/ faa oc
føle myne synderss forladelse/ Oc til
myn trooss bestyrkelse/ Vor herris
Jesu Christi sande legomme oc blodt
y sacramentett/ motte verdeligen oc
nytteligen[1]) annamme.

¶ Første Presten eller thenne anden
tw bekenner teg faare/ faar sagt
teg then Absolutz eller afløsning til/
een trøst aff then hellige scrifft/ tha
skalt tw flitligen oc grandgiffueligen
haffwe act paa samme absolutz/ hun
drede

[A iii]

1) L. uytteligen.

drede maal mere end paa synderne tw føler y teg/ Oc tro then saa fulkommeiigen/ som Gudt stode selffv*er* oc sagde teg henne/

¶ Forthi then Absolutz er icke andet end een trøstelig antword/ hwilken teg presten y besynderlighedt til siger/ for end dom och rett/ effther Gwdtz befalning om syndtsens forladelse/ hwor hwn forladis oc tilgiffwis wedt Christi blodt dødt och Pyne Saa lunde staar han i gwdtz stædt/ Oc giffwer teg sy*n*dse*n*ss forladelse efft*er* Chr*ist*i befalni*n*g oc tilssielse Mathej y thet sextende oc attende. oc Joannis. xx. *etcetera*

Absolutz

¶ Sagde Jesus then wercbrudne Søn wær trøstedt Thyne synder for ladis teg/ Matei ix. ¶ Item til qvi*n*ne*n* sagde han saa Dotter/ thin troo frælste teg/ Gack medt fred oc ver helbreyde aff thin plawe/ Marci v.

Huo ſom wil annamme alterens Sacramente Jeſu chriſti legomme oc blod Han ſcal vide genſwar paa teſſe 4 ſpørſmaal

Thet første Spørſmaal.

¶ Huor faare tager tw thette Sacramente Genſwar Ther faare at ieg er arffuing mett Chriſto/ oc haffuer delafftighedt medt Chriſto oc alle helgen oc medt alle fromme chriſtne/ oc met hannom att liide oc dø

Andett Spørſmaal.

¶ Huadt tror tw eller huad bekender tw att wære y thette Sacramente. Genſuar Vnder brød oc viin er Chriſti ſande legomme oc blod/ oc thet er icke nog at ieg thet ved Men ieg maa oc tro at myn herre Christus haffwer giffuit meg thette teſtamente til een wiſſ forſeiling oc pantt

Trediæ Spørſmaal

¶ Huorledis lyde thette teſtamentis ord ſom Christus haffuer bruget Genſuar. Saa ſagde Jeſus til ſinæ diſcipler ther

ther han gaff them brødit Tager oc æ
der thet er myt legomme som bliffver giff
uit for eder Sammeledis tog han kalken
oc sagde Dricker alle her aff thet er
myt blod thet ny testamentis. som bliffuer
giffuit for eder oc for mange/ til synder-
niss forladilse thet giører y myn hukom
(melse.

Fiærde Spørsmaal

Huarfore tager tw thet tegn Er ic
ke troen teg nog? Gensuar thette tegn
tager ieg ther fore at ieg scal sterke
myn tro ther met/ icke saa at ieg twi-
ler paa myn tro/ Men forti gud haffver
giffuit meg thette tegn lige som orden
ne aff sin milde naade oc barmhiær
tighed at bruge/ tha vil ieg icke for
acte thet/ thi thett er meg nyttigt oc
helsompt att fornye oc betencke then for
bindelse som ieg haffuer met Christo y
sitt blod/ modt alle myne synder/ nød
oc anficting/ thi Christus haffuer saa
befalled at ieg sculle thette giøre til
hanss hukommelse thet er att sculle for
kynde hanss dødt hwilken som er wor
Salighedt Amen. D. M. A. D. 1531.

3 2044 051 723 898

